

Ongeoorloofd zingen?

1.

Om te beginnen.

In november wordt op vele plaatsen rond 'de eindtijd' gevierd. Geboorte en dood zijn beide verschijningsvormen van een eindtijd en ze liggen dicht bij elkaar. Kramen en sterven. Ik herinner me de geboorte van onze zoon Pelle; de huisarts die de thuisbevalling begeleidde werd tijdens de geboorte opgebeld door de Palliatieve Zorgenheid van het Minnewater.

De laatste tijd hoor ik wel op meerdere plaatsen op een meewarige toon spreken over de manier waarop we 20 à 30 jaar geleden werkten in de kerk en in het bijzonder in de liturgie. Het gebruik van isomo is exemplarisch. In elke Vlaamse kerk vonden we panelen waarop naar hartenlust geprikt werd. Het was ook de tijd waarin we het gezongen Onzevader uitbeeldden en Angelsaksische songs introduceerden.



Om even op piepschuim in te gaan: het oogt misschien niet professioneel maar het heeft een groot voordeel, namelijk dat het vrij snel verslijt. Na korte tijd ben je verplicht om ofwel een nieuw paneel in gebruik te nemen of – in het beste geval – over te schakelen op iets dat duurzaam is.

Tot zover de oprit.

2.

Nadat Huub Oosterhuis samen met Michel van der Plas in 1967 een eerste proeve van vertaling van 50 psalmen maakte, is er nu een tweede en omvangrijke poging: *150 psalmen – vrij* (Ten Have, 2011). Met psalmen heb je dat misschien dus ook, dat ze verslijten. Of op zijn minst dat je ze af en toe mag/moet hertalen. IJken op de actualiteit van deze wereld, herschrijven in een hedendaagse taal.

Een van de supporters van de eerste vertaling, Han Renckens, publiceerde een opmerkelijke boekje met als titel *Je eigen Schrift schrijven* (Ambo, 1983) en gaf daarmee een vrijgeleide voor het werk van Oosterhuis. Ik citeer:

De uitdrukking 'de Schrift is Gods woord' heeft een vaste plaats gekregen in de formulering van het dogma over de Schriftinspiratie. Ons geloofspakket bevat meer van dergelijke formules. Het getuigt niet van eerbied voor de traditie, dit pakket 'onbezien' aan te nemen. Het spreekt zich immers uit over gegevens die ook voor ons toegankelijk zijn; en we

zijn geroepen onze eigen ogen de kost te geven; al was het alleen maar om te achterhalen waar die formules eigenlijk over gaan. Want, eenmaal 'gekanoniseerd' - zelfs in de speciale zin van 'heilig verklaard' - gaan ze een zelfstandig leven leiden waaruit op den duur - reeksen van eeuwen ter beschikking - een soort aangepaste schijnwereld zou kunnen ontstaan die ons van ons werk afhoudt.

Onthutst of opgelucht stellen we derhalve vast dat de Oude Schrift allesbehalve het blok graniet is dat je van het woord Gods zou verwachten. Uit heel haar verschijningsvorm - en uit haar daarin nog zichtbare ontstaansgeschiedenis waar we hier naar toe willen - blijkt afdoende dat zij al het toevallige en voorlopige heeft van een beweeglijke en vaak genoeg aanvechtbare menselijke uiting. Dat is een regelrecht 'schandaal' (struikelblok). Wie daarover valt heeft vast te vaak gespijbeld, want deze tegendraadse kwetsbare aard van 'de wegen des Heren' behoort tot het bijbelse ABC.

(p. 21-22)

Han Renckens beschouwt de Bijbel niet als een *blok graniet*. De Bijbel laat zich bewerken, laat zich herkauwen. En, zo zegt Renckens, er staat *werk* voor de boeg. Daarmee is de vrijgeleide die hij geeft geen luie carte blanche maar een riskante oproep tot vrijmoedig onderzoek, reflectie, confrontatie met de actuele realiteit. Een beetje wetenschap dus.

3.

Dan maar over naar psalm 21 die we zopas in zijn nieuwe vertaling beluisterden. Wat is de drijfveer, wat is de intentie geweest van de dichter om deze en de andere psalmen te hertalen? In een toespraak van Kees Kok naar aanleiding van het verschijnen van de *150 psalmen* – vrij wordt een tipje van de sluier opgelicht.

De psalmen zijn gedichten die de ruimte van het volledig leven tot uitdrukking brengen. Het zijn de oudste levensliederen van onze beschaving. Ze bezingen het leven van zijn diepste diepten tot zijn hoogste hoogten. Maar ze zijn wel verpakt in een twee en een half duizend jaar oud taalgewaad. En zij komen lang niet in alle vertalingen tot hun recht. Er zijn telkens opnieuw dichters nodig die ze weer in de taalruimte zetten, waarin wij wonen, wortelen, spreken, fantaseren, geld verdienen (of juist niet verdienen, of ten koste van...) en liefhebben. Dat heeft nu Huub Oosterhuis gedaan met zijn '150 psalmen vrij'.

Boven psalm 21 prijkt als opschrift '*Zang en tegenzang*'. Oosterhuis voegt hier aan zijn psalmvertaling een tegenzang toe, een antifoön. Ik ben eens op zoek gegaan naar de betekenis van dit oude woord en stootte op drie betekenissen:

- vers dat een psalm inleidt en/of afsluit
- beurtzang tussen priesters en gemeente
- apparaatje om het oor af te sluiten tegen hinderlijk geluid

De derde betekenis had ik niet verwacht maar is op zijn minst toepasselijk op wat Oosterhuis hier gedaan heeft. Zoals ik van Patrick Perquy geleerd heb dat fragmenten uit het Tweede Testament maar het best kunnen beluisterd worden in stereo - dat wil zeggen dat je het Eerste Testament mee laat klinken – zo leer ik hier van Oosterhuis dat je misschien ook wel een apparaatje kan gebruiken om hinderlijk en storend geluid op te ruimen. Maar nog eerder dan de storing op te ruimen, laat de dichter hier iets extra meeklinken; het apparaat dat we nodig hebben is dus een mixer, een mengtafel. Oosterhuis veegt het storende godsbeeld van de oude psalm niet weg. Hij laat de tekst klinken maar voegt er iets aan toe. In de antifoon bevraagt hij de psalm.

En zo doet hij wel meer. Hier in psalm 21 klinkt het: *‘Was dit de god onzer vaderen?’* In psalm 23 is het dan: *‘Jij mijn herder?’* En in psalm 95 horen we: *‘Moeten we dat vandaag nog bezingen triomfantelijk schallend?’*

Maar zelfs als Han Renckens stelt dat de psalmen – en bij uitbreiding dus de Bijbel – *aanvechtbare* passages bevat, dan nog zijn er velen die betwijfelen of de dichter die vragen wel mag stellen? Is wat Oosterhuis gedaan heeft geoorloofd? Ge-wat?

Oorlof. Urlaub. Dat is verlof of toelating. Toelating, van wie? Aan wie moet de vertaler toelating vragen om na zijn vertaalwerk een kritische kanttekening te maken. Van Ignaas Dewitte leerde ik loyaal te denken in twee richtingen: klassiek naar boven toe, naar het beleid, maar ook en steeds meer de laatste tijd naar beneden (het wordt mij niet in dank afgenomen). Oosterhuis heeft in dit geval toelating gevraagd aan de onderkant van de maatschappij, aan het jammerende volk. Niet het jammeren van ‘we zijn nu uit Egypte maar er is geen eten ...’, maar het jammeren van ‘wij zitten nog steeds in Egypte’. Dat blijkt ook uit zijn hertaling van psalm 53 die we hier straks zingen; centraal in de psalm worden de ontrechten genoemd, en God is de god van de ontrechten. Kees Kok ziet dit standpunt als het meerderheidsstandpunt van de psalmen zoals Oosterhuis het aanvoelt. De grote stroom van het Bijbels geloofsverhaal.

4.

De kritische bevraging van de Bijbel door de onderkant van het leven is ook uitbreidbaar naar andere geloofsdomeinen. Zelf ben ik nog steeds in de weer om de *aggiornamento* – het bij de tijd brengen van de kerk zoals het door het Tweede Vaticaans Concilie in het vooruitzicht gesteld werd – te helpen realiseren in het domein van de liturgie. In de liturgische werkgroep van mijn parochie stelde ik de afgelopen tijd een drietal kritische vragen.

- Wordt het niet de hoogste tijd om af te stappen van geprefabriceerde voorbeden die halve preken zijn, om het genre terug te kunnen geven aan de deelnemers aan de liturgie. Vrije voorbeden, noemen we dat.
- En laat er ons eens werk van maken zoveel mogelijk offertaal uit de liturgie te weren.
- Ten slotte is het ongelooflijk dat we nog steeds niet communiceren ‘onder twee gedaanten’, dat het teken van brood én wijn nog steeds exclusief is.

De vragen zijn gesteld. Vanaf nu is het 'nooit meer niet': niemand van de werkgroep kan ooit nog doen alsof ze niet gesteld zijn.

Ik merkte ondertussen dat er verschillende mogelijkheden bestaan om met dergelijke vragen om te gaan. Ofwel vindt men de voorstellen maar niks, ziet men het anders. Dat lijkt vervelend voor mij maar dat is het niet want dan pas start de dialoog en klinkt er weer een nieuwe antifoön. Ofwel gaat men slordig om met mijn vragen en lijkt het alsof men vergeten is dat ze gesteld zijn. Dat kennen we, die tactiek; ze is niet vruchtbaar maar dodelijk efficiënt.

Of dan is er nog de weg van de voorzichtige en risicoloze status quo: verder doen zoals gewoonlijk, geen vragen stellen en niet te moeilijk doen. Kees Kok opnieuw over Oosterhuis' nieuwe psalmenvertaling:

Het moge duidelijk zijn: deze vrije bewerkingen staan ver af van de gangbare apolitieke, religieus-spirituele omgang met de psalmen, en met de wijze waarop ze schijnbaar emotioneel verheven in kloosters en kerken worden doorgezongen: de vloekpsalm even sereen als de lofpsalm, de juichpsalm even vlak als de huilpsalm.

5.

Begrijp me niet verkeerd. Ik vind het zeer belangrijk dat men in kloosters eeuwenlang de psalmen is blijven zingen ook al was het op vele plaatsen monotoon en emotioneel en is de psalmenpartituur nauwelijks geïnterpreteerd. Maar dat men ze is blijven zingen, heeft er voor gezorgd dat wij ze nu nog hebben. We spreken dus maar beter met respect over die kloosters.

Zo ook met het piepschuim. Dank zij de isomoliturgie van 20 à 30 jaar geleden vieren wij hier nu zoals we hier vieren: de actualiteit heeft een plaats gekregen in de viering, we spreken een eigentijdse taal en we durven bewegen in de ruimte. Dus kijken we maar beter niet neerbuigend op die periode terug.

6.

Ik sluit af waarmee ik ben begonnen: kramen en sterven.

Een aantal mensen verstaan niet dat ik – die mee aan de wieg stond van De Lier – dat ik mij vandaag meer inzet in 't Bilkske dan in De Lier. En ze lijken bezorgd alsof ik een boorling in de steek laat om palliatief bezig te zijn.

Zoals je uit het vorige hebt kunnen opmaken is mijn werk, is mijn 'strijd' dezelfde in De Lier als in 't Bilkske. Het is een doortocht en er zijn weeën. Het verschil is dat ik in 't Bilkske al langer aan de slag ben en dat het trager opschiet. Laat ons zeggen dat het daar meer bergop en tegen wind is, er is minder opening. Maar goeie vroedvrouwen hebben geduld. En al is de isomo er net iets hardnekkiger... Verkrumelen zal hij.

Guido Verleye

De Lier - 18 november 2012